

Marian Nowak

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

marian.nowak@kul.pl

ORCID: orcid.org/0000-0001-6957-9979

DOI: doi.org/10.13166/ped/BFDR3855

PLUSY I MINUSY KSZTAŁCENIA W OKRESIE PANDEMII DLA RODZINY I DZIECI

PROS AND CONS OF EDUCATION DURING THE PANDEMIC FOR THE FAMILY AND CHILDREN

ABSTRACT

For over one year, due to the pandemic, there have been specific restrictions on people's lives and functioning around the world, including education – including the principles of work of schools of all levels, implementation of the curriculum, mutual relations between students and teachers and the functioning of school institutions. Distance learning, thanks to the opportunities created by modern technology, has proved to be very helpful in maintaining the continuity of education and ensuring the continuity of the training path. Such education has its drawbacks and limitations, but we can also point to a number of advantages, especially if we take into account the conditions imposed by the situation in relation to children and parents, the family itself and school institutions, their cooperation and discovering new tasks. The extraordinary and unexpected situations at school and in the family caused by the pandemic period are not only a whole range of new and hitherto unknown problems, but also an impulse to creatively search for new pro-quality solutions and real care for the quality of education.

STRESZCZENIE

Przez ponad rok, ze względu na pandemię, zaistniały w całym świecie specyficzne restrykcje dotyczące życia ludzi i ich funkcjonowania, obejmujące także edukację – w tym wkroczyły one w zasady pracy szkół każdego stopnia i etapu kształcenia, w realizowanie programu zajęć, we wzajemne relacje uczniów i nauczycieli oraz funkcjonowanie instytucji szkolnych. Kształcenie na odległość, dzięki możliwościom stwarzanym przez współczesną technologię, okazywało się bardzo pomocne w zachowaniu ciągłości kształcenia i zapewnieniu ciągłości ścieżki szkoleniowej. Kształcenie takie posiada swoje wady i ograniczenia, ale także można wskazać na szereg zalet, zwłaszcza jeśli się uwzględni uwarunkowania, jakie wymuszała sytuacja w odniesieniu do dzieci jak i rodziców, samej rodziny i też instytucji szkolnych, ich współpracy oraz odkrywania nowych zadań. Nadzwyczajne i nieoczekiwane sytuacje w szkole i w rodzinie, jakie spowodował okres pandemii, to nie tylko zatem cały szereg nowych i dotychczas nieznanych problemów, ale zarazem także impuls do kreatywnego poszukiwania nowych rozwiązań pro-jakościowych i faktycznej troski o jakość kształcenia.

KEYWORDS: *education, distance learning, pandemic period, family, children, pandemic situation, synchronous learning, asynchronous learning*

SŁOWA KLUCZOWE: *kształcenie, kształcenie na odległość, okres pandemii, rodzina, dzieci, sytuacja pandemii, nauczanie synchroniczne, nauczanie asynchroniczne*

WSTĘP

Przez ponad rok ze względu na pandemię zaprowadzono w Polsce i w wielu innych krajach Europy, ale i świata, specyficzne restrykcje dotyczące życia ludzi i ich funkcjonowania, obejmujące także edukację – w tym zasady pracy szkół każdego stopnia, takie również jak realizowanie programu zajęć, wzajemne relacje uczniów i nauczycieli oraz funkcjonowania instytucji szkolnych.

W Polsce mieliśmy wprawdzie pewne złagodzenia tych restrykcji, np. w miesiącach wakacyjnych i po wakacjach roku 2021, jak również od wczesnej wiosny 2022 (zwłaszcza od rozpoczęcia się działań wojennych na Ukrainie i związanej z tym imigracji obywateli Ukrainy do Polski) oraz powstania

w związku z tym nowych wyzwań dla polskiego systemu funkcjonowania oświaty (MEN, 2021).

W tym okresie obowiązywania ponad rocznych restrykcji pandemicznych oblicza się, że od początku pandemii Covid-19 w całym świecie, jeśli przyjmiemy, że rok szkolny obejmuje średnio około 190 dni nauki, to z tej liczby utracono średnio, ze względu na pandemię, przynajmniej 74 dni kształcenia (B.a., 2021, s. 2-3).

Jak podsumowuje ten epizod Daniela Fatarella, Przewodnicząca organizacji "Save the Children Italia", iż: "Przez prawie rok po oficjalnym ogłoszeniu pandemii, setki milionów dzieci i młodzieży pozostało poza oddziaływaniami szkoły" (tamże). Taki stan rzeczy sprawił też, że jeszcze wydatniej ukazywały się różnice pomiędzy państwami poszczególnymi (bardziej i mniej rozwiniętymi), jak również między obywatelami tych państw (między rodzinami biednymi i bogatymi, między mieszkańcami wielkich metropolii a małych odległych od szkoły wiosek), także o wiele bardziej skomplikowała się sytuacja życiowa grup migrantów i społeczeństw przyjmujących ich, czy osób z niepełnosprawnościami (E. Domagała-Zyśk, red., 2020).

Zamknięcie szkół wraz z ogłoszeniem pandemii w lutym/marcu 2020 r. w skali światowej spowodowało, że ok. 91% wszystkich uczniów i studentów świata opuściło aule w samym niemal środku roku szkolnego i akademickiego (B.a., 2021, s. 4; B.a., 2022).

Oczywiście taka sytuacji stała się wyzwaniem wymagającym takich działań, aby w związku z pandemią, to nie najmniejsi ponosili największe jej koszty i szkody. Próbowano w całym świecie i w większości krajów naszego globu podejmować inicjatywy mające zapobiegać takim szkodom, chociażby przez zaprowadzanie tzw. *kształcenia na odległość*, czy *kształcenia zdalnego*, w wielu wypadkach też *kształcenia hybrydowego* itp. (J. Kolbusz, 2022).

Kształcenie na odległość dzięki możliwościom jakie stwarza współczesna technologia, okazywało się w wielu sytuacjach bardzo pomocne w zachowaniu ciągłości kształcenia i zapewnieniu ciągłości ścieżki szkoleniowej.

Kształcenie takie owszem posiada swoje wady i ograniczenia, ale także można wskazać na szereg zalet, zwłaszcza jeśli się uwzględni uwarunkowania jakie wymuszała sytuacja w odniesieniu do dzieci jak i rodziców, samej rodziny i też instytucji szkolnych oraz ich wzajemnych relacji (M. Gorynia i inni, 2021).

Możemy zatem w tych nadzwyczajnych okolicznościach funkcjonowania systemu oświaty oraz podejmowanych inicjatyw, wskazywać na *plusy i minusy* takiego kształcenia w okresie pandemii wynikające zwłaszcza dla dzieci i rodziny (G.M., Corbo, 2022, nr 2, s. 261-267).

1. RYS HISTORYCZNY KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ

Warto najpierw przypomnieć i przywołać istniejące stosunkowo duże i dość długie doświadczenie kształcenia na odległość w funkcjonowaniu systemu oświaty. Sama nazwa i kształcenie na odległość narodziło się w połowie XIX wieku, z pierwszym udokumentowanym kursem korespondencyjnym w Europie w Londynie, w 1840 roku. Tego rodzaju kursy korespondencyjne w najbardziej uprzemysłowionych krajach skierowane były początkowo przede wszystkim do dorosłych (D. Korzan, 2022).

Od początków XX wieku, obszar występowania takiego kształcenia rozszerza się, odmładza się w związku z jego odbiorcami, jak również wykorzystuje z czasem nowe dostępne środki: radio, telefon, telewizję, VHS, faks, pierwsze telekonferencje, a wreszcie komputer, początkowo z dyskietką i CD-ROM-em, taśmami video i wreszcie programami umożliwiającymi interakcję ze słuchaczami.

W tzw. trzeciej generacji rozwoju tej formy kształcenia, wraz z pojawieniem się Internetu, kształcenie na odległość zwiększa repertuar swoich możliwości. Kształcenie na odległość można obecnie prowadzić na różne sposoby, ale najniższym wspólnym mianownikiem jest to, że nauczyciele i uczniowie nie dzielą wspólnej przestrzeni, nie występuje między nimi fizyczna postać interakcji, a relacja jest realizowana za pośrednictwem narzędzi technologicznych – efektem rozwoju nowych technologii informatycznych (Tamże, s. 6-19).

Tzw. *zintegrowane nauczanie cyfrowe*, zmienia dawne formy lekcji realizowanych twarzą w twarz i na odległość, w dwa nowe sposoby prowadzenia takiego nauczania, którymi są:

1. *nauczanie asynchroniczne*, z wcześniej nagranyymi lekcjami audio lub video, slajdami, zadaniami przesyłane na platformę, która może należeć do własnej instytucji (szkoły) lub do zewnętrznych (wypożyczanych

- lub świadczących takie usługi), które uczniowie mogą otwierać lub pobierać w dowolnym momencie (czegoś w rodzaju pierwszego Moodle'a);
2. *nauczanie synchroniczne*, z lekcjami audio lub wideo na żywo, które umożliwiają utworzenie na platformie prawdziwej wirtualnej klasy, z interakcją i pytaniami w rzeczywistym czasie (jak to mamy w Ms-Teamsie, Start-Leafie, Windows-Zoomie, czy innych o podobnym działaniu).

Zintegrowane nauczanie cyfrowe w trybie asynchronicznym wymaga większej autonomii i odpowiedzialności ze strony uczniów, ale pozwala im też na większą elastyczność pod względem czasu. Z kolei tryb synchroniczny sprawia, że wszystko odbywa się w określonych przedziałach czasowych i w ustalonych godzinach (PCG Academia, 2020).

Ograniczenia i niedogodności pandemii: począwszy od narzucania nadzwyczajnych wymagań sanitarnych, aż po restrykcje związane z życiem rodzinnym, społecznym, kulturalnym czy nawet religijnym, rzutowały także na kształcenie wywołując także w tym obszarze ograniczenia, a nawet stagnację.

Można zatem z pewną dozą sceptycyzmu stwierdzić, że nowoczesne technologie stały się „ratunkiem” dla procesu kształcenia – pozwoliły mianowicie na zachowanie ciągłości kształcenia i zapewniły zwłaszcza utrzymanie ciągłości ścieżek szkoleniowych w wielu obszarach i formach, przez możliwość kształcenia na odległość.

Nowe narzędzia, wśród których zwłaszcza webinaria i studia e-learningowe istnieją już od jakiegoś czasu, do czasu pandemii były ukierunkowane i zaadresowane przede wszystkim dla dorosłych, natomiast w świecie uniwersyteckim lub w kształceniu zawodowym występowały jedynie marginalnie i nie stawały się raczej pomocą w realizacji obowiązku szkolnego (M. Tanaś, 2002).

2. SYTUACJA PANDEMII JAKO SZCZEGÓLNE WYZWANIE DLA KSZTAŁCENIA

W sytuacji pandemii okazywało się, że nowoczesne technologie mogą pomóc, aby nie przerywać całkowicie zajęć szkolnych i zapewnić ciągłość ścieżki kształceniowej w edukacji, i to na szeroką skalę zarówno w kształceniu akademickim, jak również w szkołach podstawowych i średnich, a nawet na pierwszym etapie edukacji (w przedszkolach i edukacji wczesnoszkolnej).

Chociaż w początkowej fazie wystąpiły pewne trudności z wykorzystaniem tych technologii ze względu na nieprzygotowanie zarówno nauczycieli jak i uczniów oraz rodziców do konfrontowania takich sytuacji, ale zarazem taka sytuacja prowadziła też do większej ich kreatywności. Sytuacja taka sprawiała, że ponieważ dotychczasowe stereotypy na niewiele się przydały, sam taki stan rzeczy wpędzał wymienionych wyżej uczestników procesu kształcenia w nowe doświadczenie i samopoczucie, które psychologia indywidualna Alfreda Adlera określiła jako „poczucie małowartościowości” (M. Nowak, 2012, s. 340-343).

W pandemii, zarówno nauczyciele jak i uczniowie oraz ich rodzice, znaleźli się nagle wobec sytuacji ich przerastającej, wytrącającej z utartych ścieżek działania. Z punktu widzenia innowacji pedagogicznych i dydaktycznych można widzieć taką sytuację jako też bardzo korzystną i wyzwalającą nową jakość i efektywność wychowania i nauczania. Bliżej taki fakt wyjaśniał m.in. Romano Guardini w swoim traktacie „Wiarygodność wychowawcy”, gdy twierdził, że największymi autorytetami dla dzieci i młodzieży i najskuteczniejszymi wychowawcami stają się niejednokrotnie nie tacy nauczyciele, którzy mają wszystko pod kontrolą, nad wszystkim panują, ale właśnie nauczyciele niepewni, manifestujący problemy z samymi sobą, z zewnątrz wyglądający tak, jakby byli oni sami zagubieni i wymagaliby pomocy (R. Guardini, 1991, s. 228-239).

Sytuacja pandemii nie pozostawała bez wpływu i znaczenia dla tworzenia nowych relacji między nauczycielem a uczniami, czy nawet między samymi uczniami i samymi nauczycielami, kształtując nowe dotychczas mało znane i rzadko praktykowane sposoby i formy budowania wzajemnych relacji. Ten fakt można uznać oczywiście za bardzo korzystny i wpisać go jako wartość

dodaną do dotychczasowej sytuacji w pracy szkoły i w relacjach międzyludzkich. Nie należy jednak zapominać, że tego rodzaju nauczanie wywoływało też znaczne szkody (J. Kurzępa, K. Leszczyński, M.M. Przybysz, 2021, s. 127-155).

Szacuje się, że zaistniałe okoliczności, w wielu przypadkach, zwłaszcza gdzie zabrakło jakiegokolwiek interwencji, mogła przynieść straty w przyswajaniu wiedzy odpowiadające nawet 0,6 roku nauki szkolnej i spowodowała 25 % wzrost odsetka chłopców i dziewcząt ze szkół średnich będących poniżej minimalnego wymaganego poziomu umiejętności. Straty te oczywiście stawały się dużo wyższe jeśli chodzi o uczniów i studentów pochodzących z rodzin, w których rodzice posiadają niższe wykształcenie, lub żyją w niższym od innych statusie materialnym, czy tym bardziej wśród uczniów i studentów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi (B.a., 2022, s. 2-3).

Taka sytuacja tym bardziej rodzi wyzwanie, które wyrażała cytowana już wyżej Daniela Fatarella, aby: „/.../ natychmiast podjąć działania na całym świecie, aby zapobiec nieodwracalnemu wpływowi na życie milionów dzieci, które mogą nigdy nie wrócić do szkoły. Konieczne jest zapewnienie warunków, aby wszystkie dzieci mogły nie tylko wrócić do szkoły w sposób bezpieczny i włączający, ale także aby otrzymały wszelkie niezbędne środki wspierające ich powrót do szkoły” (Tamże).

3. PLUSY I MINUSY KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ

Już wyżej zostały wymienione niektóre sytuacje, które pozwalają twierdzić, że ograniczenia i restrykcje okresu pandemii, nie tylko niosły poważne zagrożenia (minusy) dla procesu szkolnej edukacji, ale także można zauważyć w nich, mimo wszystko, pewne też wartości dodatnie – dodaną wartość takiej sytuacji. Już sam fakt pobudzenia nauczycieli i wychowawców do odejścia od stereotypowych rozwiązań, posiada w sobie ważną wartość wychowawczą i dydaktyczną, rzutując na podniesienie jakości efektów nauczania i pracy wychowawczej.

Taka sytuacja jest zresztą wielorako wywoływana także w normalnych i spokojnych czasach, gdy dąży się (najczęściej w projektach władz oświatowych), aby przez zmiany wymagań kwalifikacyjnych, programów, podręczników

i kart przedmiotów wywoływać większą kreatywność w pracy nauczycieli i przez szkolenia „przymusić” nawet do innowacji. Można zresztą wskazać na niektóre podstawy i możliwości takich działań. Należą do nich chociażby szczególne doświadczenia życiowe, także znalezienie się w takich okolicznościach jak zagrożenie samego życia – które też wymuszają powrót do realizmu.

A. W perspektywie filozoficznej i antropologicznej

Oczywiście taka sytuacja jak ta związana z pandemią zaskoczyła wszystkich i możemy o niej rozważać, stosując jedynie pewną analogię do podobnych wydarzeń zaskakujących niespodziewanie ludzi. Poszukując impulsów do głębszej tego rodzaju refleksji o charakterze filozoficzno-antropologicznym, przez analogię możemy odwoływać się do sytuacji o jakiej rozważał po II-giej wojnie światowej Stefan Swieżawski (1907 – 2004). Zauważał on mianowicie pewną ogólnie odnotowywaną prawidłowość, w związku zwłaszcza z sytuacjami, w których: „zainteresowanie najgłębszą problematyką bytu zjawia się [...], gdy ludzkość przeżywa jakąś wielką katastrofę” (S. Swieżawski, 1993, s. 327).

Odwołuje się w tej opinii do szczególnie dramatycznego impulsu dla rozwoju, związanego z doświadczeniami np. czasu drugiej wojny światowej, w którym uwaga ludzi niemal naturalnie i spontanicznie kierowała się ku realistycznej metafizyce i refleksji antropologiczno-pedagogicznej. Swieżawski ujmuje to w słowach: „Po drugiej wojnie światowej sytuacja duchowa i postawy w życiu intelektualnym były w naszej ojczyźnie bardzo szczególnie”, rzutując w ogóle na rozumienie realizmu oraz kulturotwórczą i edukacyjną rolę filozofii (S. Swieżawski, 1993a, s. 292).

W wartościującej ocenie tej sytuacji, której Swieżawski był uczestnikiem, stwierdza on: „Okres wojny i okupacji był czasem strasznego wyniszczenia biologicznego i kulturowego, ale [też] [...] ogromnego wysiłku w kierunku pogłębienia [...] refleksji nad rzeczywistością. [...] Doświadczenia okresu wojny w swym przytłaczającym realizmie były zbyt strasliwe, by [...] wyznawać jakieś filozofie podmiotowe i idealistyczne. Rzeczywistość obiektywna

była tak oczywista, że kwestionowanie jej przedmiotowego charakteru stawało się absurdalne” (S. Swieżawski, 1993, s. 327).

Takie sytuacje uważał Swieżawski zresztą jako szczególną też szansę naszego wzrastania i rozwoju naszego myślenia ku mądrości.

Można spojrzeć na to jeszcze inaczej, sięgając m.in. po teorię Viktora Emila Frankla (1905 – 1997) – austriackiego psychiatry i psychoterapeuty, więźnia obozów koncentracyjnych w czasie II-giej wojny światowej. Według V. Frankl’a spełniamy sens bytu ludzkiego i wypełniamy go sensem, „zawsze dzięki temu, że urzeczywistniamy wartości”. Są według niego trzy sposoby urzeczywistniania wartości:

1. przez działanie (kształtowanie świata),
2. przez przeżywanie świata (wchłanianie, przyswajanie piękna i prawdy bytu),
3. przez cierpienie (znoszenie losu i bytu) (V.E. Frankl, 1984, s. 68-69).

W tym ostatnim sposobie urzeczywistniania wartości, najbardziej wydatnie kształtujemy wartości „związane z postawą” nie tylko przez uzdolnienia twórcze, czy przez wrażliwość, ale przez zdolność znoszenia cierpienia, której trzeba się uczyć – uczyć się cierpieć w myśl zasady – „ethos wyrasta z pathosu” (V.E. Frankl, 1984, s. 68-69).

Okres pandemii wiązał się z szeregiem sytuacji wymagających zdolności znoszenia cierpienia, zarówno w przypadku samej choroby, jak i doświadczeń wymagających zaparcia się siebie, porzucenia swoich własnych planów i celów bezpośrednich, szeregu ograniczeń chociażby związanych z kwarantanną. Przez zastosowanie np. metody analogii, możemy zauważyć najpierw, że sytuacja pandemii wiązała się z zagrożeniami życia i rzeczywiście powodowała skupienie całej uwagi indywidualnych osób jak i poszczególnych wspólnot na realiach wymagających unikania możliwości zarażenia się, ale także skupienia swojej uwagi na tym wszystkim, co konkretne i rzeczywiste. Można takie postawy zauważać chociażby w poszukiwaniu konkretnych i realnych środków zabezpieczenia się przed zagrożeniami i niezbyt łatwe uleganie chociażby zachętom do źle, lub słabo uargumentowanych, a zalecanych urzędowo i propagandowo zachowań, m.in. szczepień (J. Kurzępa, K. Leszczyński, M.M. Przybysz, 2021, s. 167-169).

B. W poszukiwanych i odkrywanych konkretnych propozycjach rozwiązań dla uczniów, nauczycieli i rodziców

Pandemia stała się bardzo dramatycznym doświadczeniem dla wielu osób i całych środowisk, ale też źródłem i wyzwaniem do poszukiwania nowych rozwiązań.

Właśnie w miejscach występowania wysokiego ryzyka zagrożeń: domy spokojnej starości, domy opieki społecznej, więzienia, obozy dla uciekinierów, czy schroniska dla emigrantów, hotele, koszary wojskowe, kościoły, szpitale, sale gimnastyczne, także samoloty i statki pasażerskie itd., pojawiły się pomysły nowych niekonwencjonalnych rozwiązań.

Np. w wielu miastach w USA, wiele ulic zamknięto dla komunikacji samochodowej otwierając je jedynie dla pieszych i rowerzystów, jak też zaczęto tworzyć specjalne chodniki, i ścieżki rowerowe, a nawet zamieniano ulice na tarasy zewnętrzne dla restauracji – z racji ograniczeń liczby osób mogących przebywać w jednym pomieszczeniu zamkniętym (N. Bellanca, 2022, s. 2-3).

Wszystkie te inicjatywy pokazują pewien zwrot w planach miejskich, z zauważalną coraz większą uwagą na przestrzenie dla mieszkańców i na pewną politykę o wyraźnych cechach wcześniej nie występującej aż tak wyraźnie dalekowzroczności i troski o człowieka – klienta.

Sytuacje kwarantanny członków rodziny, z jednej strony doprowadzały do rozdzielenia rodzin i poszczególnych ich członków, ale także wzmacniały relacje, wyzwalając je ze stereotypowości i schematów. Zauważane są bardziej autentyczne i serdeczne relacje z dziadkami i krewnymi, podtrzymywane częstszymi niż wcześniej rozmowami telefonicznymi i SMS-ami. Powstają jednocześnie pewne strategiczne środowiskowe i społeczne pomysły, wśród których można zwrócić uwagę na zwłaszcza trzy strategie:

1. w przeciwieństwie do podpowiadanej przez obostrzenia koncepcji *Homo homini virus* (Człowiek dla człowieka wirusem), według której izolacja społeczna miałaby stać się cechą charakterystyczną naszych miast, powstaje koncepcja pro-humanistyczna, aby konteksty miejskie zamienić w okresie post-pandemicznym na jeszcze bardziej powiązane życiowo i bardziej prospołeczne (N. Bellanca, 2022, s. 1-3);

2. drugi pomysł strategiczny polegał na reorganizacji infrastruktur zbiorowych, odpowiednio dostosowanych do bycia bardziej przyjaznymi człowiekowi, dostosowanych do wymagań zielonych przestrzeni, ścieżek rowerowych i dla pieszych;
3. trzecia i ostatnia strategia lokalizuje się w zbieżności przestrzeni realnej i wirtualnej: miasta współczesne posiadają konkretne przestrzenie, ale także pewien układ digitalny, związany z naszymi komputerami, smartfonami, tabletami lub interaktywnymi panelami. Tworzenie silniejszych zasięgów Wi-Fi, doskonalenie połączeń sieciowych itd., to konkretne rozwiązania promujące uczestnictwo wszystkich w życiu społecznym i umożliwiające lepsze własne relacje (Tamże).

Podobnie w kształceniu można zauważyć „pewne plusy” takiej sytuacji jaką wywołała pandemia. Kształcenie zdalne zbliżało rodziców i dzieci przez większą ilość czasu spędzanego razem i okazje do wzajemnych bliskich relacji. Kształcenie zdalne zbliżało szkołę i rodzinę, włączało rodziców w proces kształcenia, również zbliżało uczelnię do rodziny studentów – rodzice niejednokrotnie stawali się także słuchaczami wykładów wraz z dziećmi (L.M., Nderi, 2021, s. 424-440).

Wśród innych jeszcze pozytywnych wartości, można wskazać zwłaszcza na dwie, które wiążą się z:

1. możliwością samodzielnego organizowania czasu: w przypadku, gdy działania odbywają się w trybie asynchronicznym, w którym uczeń, czy student, może wybrać czas, kiedy chce oglądać lekcje nagrane na wideo lub slajdy, a kiedy i jak skupić się na ćwiczeniach, traktując np. naprzemienne różne przedmioty zgodnie ze swoimi potrzebami lub skłonnościami. Wymaga to jednak pewnej rzeczywistej i odpowiedzialnej autonomii i organizacji osobistej, więc jest korzystne głównie w szkole średniej lub wyższej. Dla najmłodszych ważne jest, aby na nowo odkryli zwyczaj i poczucie normalności w wirtualnych klasach, które utrzymują te same standardy, co tradycyjna szkoła, lub przedszkole;
2. przewagą logistyczną, szczególnie dla tych, którzy mieszkają w dużych miastach lub mieszkają daleko od swojej szkoły. Zwłaszcza bowiem tacy uczniowie w nauczaniu zdalnym tracą o wiele mniej czasu na

dotarcie do szkoły na zajęcia i powroty później do domu, co sprawia, że posiadają więcej czasu i są mniej zmęczeni w percepcji przekazywanej wiedzy (J. Kurzępa, K. Leszczyński, M.M. Przybysz, 2021, s. 127-155).

4. INICJATYWY KREATYWNEGO ODPOWIADANIA NA WYZWANIA PANDEMII ORAZ FORMY WSPIERANIA RODZIN, DZIECI, SZKÓŁ I NAUCZYCIELI

Pandemia wywoływała wiele negatywnych sytuacji i powodowała doświadczenia prowadzące do powstawania traumy, lęków i innych realnych zagrożeń. Mówią o tym m.in. dane opublikowane we Włoszech i przedstawione w czerwcu 2020 r., dla tamtejszego Ministerstwa Zdrowia, wskazujące na doświadczenie jakie naznaczyło życie dzieci i młodzieży w okresie pandemii:

1. problemy behawioralne i somatyczne: u 65% i 71% dzieci odpowiednio w wieku poniżej lub powyżej 6 lat pojawiły się problemy behawioralne i objawy regresji. Dzieci poniżej 6 roku życia przejawiały najczęściej zaburzenia takie jak: zwiększona drażliwość, zaburzenia snu i zaburzenia lękowe (niepokój, lęk separacyjny). Dzieci i młodzież (w wieku od 6 do 18 lat) najczęściej przejawiali zaburzenia dotyczące „składnika somatycznego” (zaburzenia lękowe i różnego rodzaju zaburzenia nerwicowe zaburzenia somatoformiczne, takie jak np. uczucie braku powietrza, trudności z zasypianiem i z budzeniem się w celu rozpoczęcia lekcji drogą elektroniczną itp.). Wśród starszych uczniów stwierdzono również wzrost „niestabilności emocjonalnej” z rosnącą drażliwością i częstymi zmianami nastroju;
2. problemy związane z posiadaniem odpowiedniego wyposażenia w narzędzia technologiczne. Liczne problemy występowały także w związku z adekwatnym do korzystania z nauczania zdalnego sprzętem. We Włoszech np. według danych Istat za okres 2018-2019 wykazano, że 33,8% rodzin nie ma w domu komputerów ani tabletów, a tylko 14,3% ma komputer wśród rodzin z co najmniej jednym dzieckiem (B.a., 2022). Tylko dla 22,2% gospodarstw domowych każdy członek rodziny miał dostęp do komputera lub tabletu. Oznacza to, że więcej niż

- trzech na czterech uczniów musi dzielić się sprzętem niezbędnym do śledzenia lekcji z braćmi i siostrami lub z rodzicami, być może zaangażowanymi w domu także w urzędniczą pracę zdalną; Sytuacja okazywała się szczególnie problematyczna w południowych Włoszech, gdzie 41,6% rodzin nie ma komputerów w domu – mówiono o 470 000 uczniów – a tylko 14,1% ma komputer dostępny dla każdego komponentu. Do tego dochodzi fakt, że ponad 25% osób żyje w warunkach przeludnienia mieszkaniowego, a odsetek ten wzrasta do 41,9% wśród nieletnich (Tamże). Sytuacja przedstawiała się bardzo podobnie w Polsce, a niejednokrotnie, jak pokazują ostatnie publikacje na temat wpływu pandemii, ta sytuacja wygląda o wiele gorzej (MEN, 2021; J. Kurzępa, K. Leszczyński, M.M. Przybysz, 2021);
3. problemy z umiejętnościami: Wśród osób w wieku 14-17 lat, które korzystały z Internetu w ciągu ostatnich kilku miesięcy trwania restrykcji, dwóch na trzech miało niskie lub najwyżej podstawowe umiejętności cyfrowe, podczas gdy tylko mniej niż trzech na dziesięciu było na wysokim poziomie;
 4. problemy z łączeniem się z Internetem: według danych Istat w 2019 r. we Włoszech 76,1% gospodarstw domowych ma dostęp do Internetu, a 74,7% do połączenia szerokopasmowego;
 5. problemy z oceną i zaangażowaniem uczniów: w warunkach pandemii wymagane są także nowe sposoby i kryteria oceny uczniów, w sytuacjach, w których nauczyciele mają większe trudności z zapewnieniem, że egzaminowanie, czy sprawdzanie wiedzy odbywa się bez pomocy zewnętrznej, a także bez innych skutecznych metod radzenia sobie z wykazaniem się wiedzą, co jest bardziej złożone z racji większego dystansu jaki powstaje w komunikowaniu się przez medium technologiczne (N. Bellanca, 2022, s. 1-4).

Podobne problemy są zgłaszane w badaniach przywoływanych już wyżej i przeprowadzanych w Polsce, co wskazuje na pewną także typowość sytuacji i problemów związanych z realizowaniem nauczania zdalnego.

Tego rodzaju problemy wyzwały też szereg inicjatyw, które miały przynajmniej częściowo zaradzić tym sytuacjom. Jednym z rozwiązań stosowanych

w Polsce i mających służyć poprawie sytuacji kształcenia zdalnego oraz jego efektów, było m.in. uruchomienie darmowej platformy internetowej do zdalnej nauki *e-podreczniki.pl*, umożliwienie korzystania z kanałów z nauczaniem szkolnym, dodatkowe pieniądze na zakup komputerów i oprogramowania, ulgi w podatku VAT dla kupujących sprzęt dla szkół, bezpłatne usługi internetowe od operatorów sieci komórkowych, szkolenia on-line dla nauczycieli a także rodziców – to niektóre z działań rządu wspierające uczniów, rodziców, nauczycieli oraz dyrektorów w okresie ograniczonego funkcjonowania szkół i placówek oświatowych.

Ministerstwo Edukacji Narodowej (obecnie MEiN) przygotowało i wprowadziło rozwiązania, które umożliwiają szkołom i placówkom działanie w zmienionych warunkach organizacyjnych, w szczególności pracę z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość.

Dodatkowo MEiN, we współpracy z innymi resortami i instytucjami, przygotowało i wprowadziło szereg rozwiązań, które są wsparciem dla uczniów, rodziców, a także nauczycieli i dyrektorów, także w okresie post-pandemicznym. Należy również wymienić funkcjonowanie bezpłatnej platformy edukacyjnej *epodreczniki.pl*, która cieszy się rekordowym zainteresowaniem uczniów i nauczycieli. Wczesną wiosną w 2022 r. korzystało z niej ponad 460 tysięcy użytkowników, generujących ponad 2 mln odsłon dziennie (są to dane ze strony MEN za okres od 11 marca do 8 kwietnia 2022 r.).

Strona *www.epodreczniki.pl* oferuje nauczycielom i uczniom materiały i pomoce, z których mogą korzystać w pracy i nauce zdalnej. Na platformie *epodreczniki.pl* można znaleźć: programy nauczania i scenariusze zajęć, dodatkowe e-materiały do wykorzystania w szkole, lub do samodzielnej pracy ucznia, linki do zasobów przygotowanych m.in. przez: Instytut Pamięci Narodowej, czy Urząd Transportu Kolejowego, wraz z opisem zawartości, materiały w postaci e-podręczników, które powstały w *Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki*. Część treści została przypisana do nowej podstawy programowej i jest dostępna w postaci osobnych materiałów.

Nauczyciel może udostępniać uczniom gotowy, już znajdujący się na platformie materiał, lub przygotować własny, utworzony albo od podstaw, albo na bazie istniejącego e-materiału, do którego może dodać zasoby zewnętrzne, np. link z YouTube, vod.tvp.pl, czy niniateka.pl.

Modyfikowanie, lub tworzenie własnych e-materiałów umożliwia nauczycielom dostępny dla nich edytor. Nauczyciele mają również dostęp do modułu umożliwiającego im monitorowanie postępów uczniów. Wliczyć należy tutaj także udostępnienie materiałów do przeprowadzenia próbnych egzaminów ósmoklasisty i egzaminu maturalnego. Każdy chętny uczeń może spróbować swoich sił, rozwiązując przykładowe zadania.

Ponad 7 mln pobrań arkuszy egzaminacyjnych do przeprowadzenia próbnych egzaminów ósmoklasisty i maturalnego, ponad 15 mln odsłon strony Centralnej Komisji Egzaminacyjnej i prawie 2,6 mln pobrań materiałów do matury próbnej – to rekordowe statystyki dotyczące próbnych egzaminów odnotowywane na stronach Ministerstwa.

Nie brakuje też kursów i porad związanych z prowadzeniem kształcenia na odległość z zastosowaniem niektórych programów i platform.

Na stronie internetowej Ministerstwa Edukacji, obecnie Ministerstwa Edukacji i Nauki znajduje się stale rozwijany portal poświęcony kształceniu na odległość, z „narzędziami współpracy, wymiany dobrych praktyk i partnerstwa między szkołami, webinariami szkoleniowymi, treściami multimedialnymi do nauki, certyfikowanymi platformami, również zgodnie z zasadami ochrony prywatności, do kształcenia na odległość” (<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/>).

Istnieje również społeczność wsparcia uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi, aby nauczanie było naprawdę integracyjne dla wszystkich, jak np. radio internetowe dla osób niewidomych i niedowidzących, programy wideo w języku migowym, kontakty z Ośrodkami Wsparcia Terytorialnego, Biurami Autyzmu, Stowarzyszeniami wsparcia nauczycieli, uczniów i rodzin. Wskazywane są platformy i mini przewodniki dla nauczycieli, a także wiele innych materiałów multimedialnych.

Portal UNESCO oferuje również różne rozwiązania, platformy, porady dla nauczycieli i rodzin, aby zapewnić wsparcie psychospołeczne w tak złożonym okresie. Są witryny zawierające samouczki wideo, które wyjaśniają: jak nagrać lekcję, lub jak zrobić ją na żywo online za pośrednictwem najczęściej używanych platform, a także serię interesujących seminariów internetowych otwartych dla wszystkich; porady dotyczące tego jak sprawić, by tematy były bardziej zrozumiałe i ekscytujące dla uczniów realnie nieobecnych w klasie (B.a. (2022)).

Szkoła jest także miejscem, gdzie uczniowie mają możliwość skorzystania ze stołówki i przychodni zdrowia, pokoju higienistki itp., a władze szkolne i samorządowe troszczą się o bezpieczny powrót do domu ze szkoły. W wychodzeniu naprzeciw uczniom i nauczycielom oraz rodzinom w takich uwarunkowaniach, jakie niosła pandemia, uwzględniono również aspekty pedagogiczne, a także związane z bezpieczeństwem komputerowym i prywatnością, otwarto portale dedykowane uczniom, nauczycielom i szkołom oraz dostępne bezpłatnie w szkole i zdalnie na komputerach, tabletach i smartfonach, a także interaktywne ścieżki multimedialne, z treściami certyfikowanymi.

Dla studentów ze szczególnymi trudnościami w czytaniu i uczeniu się udostępniane są narzędzia, które pozwalają im uczyć się samodzielnie i skuteczniej, takie jak rozszerzenie, adnotacje i synteza tekstów. Dla osób i klas istnieją ćwiczenia i testy, które pozwalają śledzić etapy nauki, niezwykle przydatne szczególnie w przygotowaniu do egzaminu państwowego, z natychmiastową informacją zwrotną, która pozwala nauczycielom zdalnie oceniać i monitorować postępy całej klasy.

Warto odnotować także uaktywnienie się w tym zakresie UNICEF, zwłaszcza np. *Niebieskiej linii*, czy *telefonu zaufania* niosącego pomoc w przezwyciężaniu pojawiających się problemów. W ten sposób można potwierdzić w związku z wybranym dla tego artykułu jego tytułem, że nadzwyczajne i nieoczekiwane sytuacje w szkole i w rodzinie, jakie spowodował okres pandemii, to nie tylko cały szereg nowych i dotychczas nieznanych problemów, ale zarazem także impuls do kreatywnego poszukiwania nowych rozwiązań pro-jakościowych i faktycznej troski o jakość kształcenia.

Rozszerzając naszą refleksję na interpretację teologiczną, możemy zauważyć w tej sytuacji także fakt Bożej Opatrzności. Stefan Kunowski w swojej teorii warstwicznej umiejscawia zwłaszcza działanie Bożej Opatrzności w czynniku wychowania jakim jest „los”, czyli różne zdarzenia kształtujące życie człowieka, które decydują o jego powodzeniu lub niepowodzeniu (J. Tarnowski, 1993, s. 49). Według Kunowskiego, chrześcijanin w niezależnych od swej woli zdarzeniach losu dostrzega działanie Bożej Opatrzności, a Tradycja Kościoła przekonuje dalej opierając się na doświadczeniu wiary całych pokoleń, że Bóg w swojej Wszechmocy może wyprowadzić nawet z sytuacji dramatycznych pozytywny rezultat (S. Kunowski, 1981, s. 191-194).

Interpretując ten fakt w kontekście chrześcijańskiej antropologii, możemy także zauważyć, że te wszystkie możliwości człowieka, który potrafi sytuacje niekorzystne przekształcać w sytuacje swoich kolejnych zwycięstw i duchowego wzrostu, wynikają także z tajemnicy stworzenia człowieka na obraz Boży: „Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i kobietę” (Rdz 1, 27), co ma wpływ także pod względem zdolności kreatywnego zmierzania się z losem i zwyciężania.

REFERENCES

- B.a. (2021). *Gli effetti della pandemia sulla qualità della vita in Italia*. W: “Unibo Magazine”. Alma Mater Studiorum Università di Bologna, 1 Febbraio 2021.
- B.a. (2022). *Un anno in pandemia: Le conseguenze sull’istruzione in Italia e nel mondo*. W: <https://www.savethechildren.it/blog-notizie/un...> (pobrano 22.XI.2022).
- Bellanca, N. (2022). *Homo homini virus? Spazio urbano e disuguaglianze in tempo di pandemia*, micromega – micromega-online, 29/7/2020. In: <https://www.researchgate.net/publication/343290786> (pobrano 22.XI.2022).
- Brak autora (B.a.) (2022). *Fatarella – CEO – Save the Children Italia*. W: <https://www.it.linkedin.com/in/daniela-fatarella-0258a54> (pobrano: 22.XI.2022).
- Corbo, G.M. (2022). *La malattia da coronavirus: un cammino di incertezza pieno di guardi e mani tese*. „Rivista di Scienze dell’Educazione”. Roma: Auxilium, nr 2, s. 261-267.
- Domagała-Zyśk, E., red. (2020). *Zdalne uczenie się i nauczanie a specjalne potrzeby edukacyjne. Z doświadczeń pandemii Covid-19*. Lublin: Wydawnictwo Episteme.
- Frankl, V.E. (1984). *Homo patiens. Logoterapia i jej kliniczne zastosowanie. Pluralizm nauk a jedność człowieka. Człowiek wolny*, przekład Romana Czerneckiego i Józefa Morawskiego, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1984, s. 68-69.
- Gorynia, M. i inni (2021). *Świat w obliczu pandemii*. Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.
- Guardini, R. (1991). *Wiarygodność wychowawcy*. W; Tenże, *Bóg daleki – Bóg bliski*. Poznań: W drodze, s. 228-239.
- Kolbusz, J. (2022). *Nauka zdalna – czym jest, jaki sprzęt, wady i zalety*. W: <https://www.mamazone.pl/szkola/nauka-zdalna> (dostęp 22.XI.2022).
- Korzan, D. (2022). *Ewolucja kształcenia zdalnego*. W: <https://www.korzan.edu.pl/pdf/zdalne.pdf> (pobrano: 22.XI.2022).
- Kunowski, S. (1981). *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Łódź: Wydawnictwo Salezjańskie, 1981.

- Kurzępa, J., Leszczyński, K., Przybysz, M.M. (2021). *Uczniowie a pandemia. Raport z badań ilościowych w środowisku uczniów*. Lublin: Wydawnictwo Academicum.
- MEN. (2021). *Rok pandemii COVID-19 w Polsce. Ważne daty, statystyki i wydarzenia*. w: <https://www.eska.pl/wiadomosci/rok-pandemii-covid-19-w-polsce-wazne-daty-statystyki-i-wydarzenia-aa-MqKA-8yjP-dxu6.html> (pobrano 22.XI.2022).
- Nderi, L.M. (2021). *Parenting stress and heightened risk of child maltreatment in the context of the Covid-19 global pandemic*. "Rivista di Scienze dell'educazione". Roma: Auxilium, s. 424-440.
- Nowak, M. (2012). *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- PCG Academia. (2020). *Kształcenie zdalne, synchroniczne czy asynchroniczne, z perspektywy odbiorców*. W: <https://www.pcgacademia.pl/ksztalcenie-zdalne-synchroniczne-czy-asynchroniczne-z-perspektywy-odbiorcow/>.
- Rembierz, M. (2016). *Realizm metafizyczny jako inspiracja myśli pedagogicznej: o refleksji antropologiczno-pedagogicznej Stefana Swieżawskiego i jej znaczeniu dla teorii wychowania oraz analiz metapedagogicznych*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, Rok II, nr 2, s. 135-174.
- Swieżawski, S. (1993a). „*Wracanie do sedna*” (rozmawia Magdalena Bajer). w: tegoż, *Istnienie i tajemnica*. Lublin: RW KUL, 1993. s. 289-300.
- Swieżawski, S. (1993). *Istnienie i tajemnica*. Lublin: RW KUL, 1993.
- Tanaś, M. (2002). *Edukacja zdalna w koncepcji dydaktycznej*. w: „Wyszczia Oswita Ukrainy”, nr 1(3).
- Tarnowski, J. (1993). *Jak wychowywać?*. Warszawa: Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej.